

MÓRO CZ ZSOLT

Magyarok időben, térben, zsákutcában

Le kell tehát teljes határozottsággal szögeznünk, hogy a magyar jelleg megismerésére irányuló törekvés és a magyarságnak mint közösségnek a megújítására irányuló erőfeszítések között nincs magától értetődő, egyértelmű kölcsönhatás. Felkutathatunk sokféle magyar jellegzetességet anélkül, hogy mindezeknek a fenntartása és ápolása feltétlenül a magyar közösség megerősödését is jelentené.

Bibó István: *Eltorzult magyar alkat, zsákutca magyar történelem* (1948)

A magyarság, amelynek lényegét kérdezem, történelmi jelenség. S ahogy történelmileg kifejlődött, nem testi, hanem szellemi jelenség. Az átöröklés, mely folytonosságát biztosítja, nem testi, hanem lelki.

Babits Mihály: *A magyar jellemről* (1939)

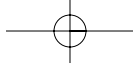
GONDOLATOK A ZSÁKUTCA ELEJÉN

Bibó István meglehetősen kellemetlen gondolkodó. Kíméletlenül tárgyilagos – ám nem tévedhetetlen –, független, magyar, szabadelvű. Kisajátíthatatlan, bár sokan szeretnék tőle vett idézetekkel hitelesíteni saját, többnyire partikuláris eszmefuttatásukat. Rendszerint ilyenkor nevezik a nemzet lelkiismeretének. Bibó azonban őrzi szuverenitását, sosem degradálható agitátorrá. A politológia általa művelt módja tudomány, már amennyire ez az adott, az objektivitást taszító közeg ellenére lehetséges. Elemzése mindig az igazság felé konvergálnak.

Az eltorzult magyar alkatról írt tanulmánya – terminológiája miatt – néhol feloldhatatlan ellentétet, itt-ott bizonytalanságot mutat, amelyet a szerző már az esszé születése közben észlelt. A legfőbb gondot, az alkat meghatározhatóságának, illetve meghatározhatatlanságának kérdését körbejárta, de nem sikerült közös nevezőre hoznia egyént és közösséget. A kudarcot jelezve mondja, hogy „Lelke, tudata, félelme, cselekedete csak az egyénnek van. A közösség tudata, a közösség félelme, a közösség reagálása csak, ahogyan ezek az egyéni adottságok összetevődnek, akár egyszerűen összegződve, akár valamilyen szabályozás szerint szerveződve.” Valóban lehetetlen százalékos arányban megszabni, mennyi az európai, ázsiai, egyéni, közösségi, specifikusan magyar vagy általános emberi bennünk, még inkább tetteinkben. A helyzet mégsem reménytelen. A nemzeti jelleget Bibó szerint a tudomány mellett – alkalmanként annál mélyebbre nyúlva – a művészi intuíció képes megragadni. Felteszi tehát Adyval, Németh Lászlóval a sokszor elhangzott kérdést: hol veszett el a magyar a magyarban?

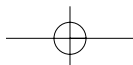

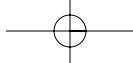

Erre természetesen akkor lehet felelni, ha előbb megmondjuk, milyen az elveszett, nyilván ideális magyar. A felvetés nem új keletű, a rá adott válaszoktól visszhangzik a középkori krónikáktól a reformkor nemzedékén át a XX. századig irodalmunk, különösen olyankor, amikor halálkanyarok, zsákutcák elé érkezik a magyarság. A két világháború között született nemzetkarakterológiák ezt a kérdést kutatják, a magyar eidosz mibenlétét boncolgatva. Az összehordott feleletek szénaboglyájából Babitsét, miszerint a magyarság lényegét tekintve *szellemi* jelenség, feltétlenül ki kell szálazni. A megállapítást mindenki elfogadja, ennek ellenére a közhelyeknek kijáró érdektelen pillantással megyünk el mellette, holott hasonlóan fontos mondat ritkán hangzik el nemzeti lényegünkről. Ezt a szellemet – mivel a kifejezés éppen a láthatatlanságra utal – a nyelven, irodalmon, a magyar tájon, történelmen, jellemesen keresztül igyekszik észrevehetővé tenni Babits, abban bízva, hogy a megfoghatatlan, de létező spirituális lényegből mégiscsak valami sajátosan magyar párolható le. Az eredmény inkább elgondolkodtató, mint kielégítő.

A nemzetek karakterei nem rokonsági fokuk szerint hasonlóak vagy eltérők. Európában a lengyel nép szellemében, alkatában, történelmi megnyilvánulásaiban jóval közelebb áll hozzánk, mint a finnek, észtek, távolabb a hantik, manysik. Nem a halszagú atyafiságról van szó természetesen, amit néhány félresikerült honi szampó máig hajtogat, hiszen lehet megbecsüléssel beszélni a finnugorokról is. A nép alkata azonban nem XIX–XX. századi tudományos eredmények, hanem a mitikus hagyományok, vallási értékek, rejtett, tudatalatti választások, valamint a történelem nyomása alatt alakulnak ki. Nevezhető ez hamis tudatnak, netán eltévesztett identitásnak, ám ebben az esetben a tudomány téved, mivel későbbi eredményeit, saját világképét vetíti vissza abba az időbe, amely az általa hangoztatott igazságokat még csak hírből sem ismerte, mert nem ismerhette. Ennek jellegzetes példája nálunk a finnugor elmélet.

A kollektív tudattalan szinte egész Euráziában egységesen működött a mítoszalkotásban, ősválasztásban, jelképek életre keltésében. Amennyiben megvizsgálná valaki, milyen pszichológiai ösztönök hozták létre a totem-, majd a középkori címerállatokat, annyiban az erő, a hatalom, a harciasság megtestesítőivel találná szembe magát. Önmagáért beszél, hogy elenyésző számban akad köztük prédaállat, vagyis a vezető réteg mindenütt a győzelem, a diadalmas túlélés szimbolikus megtestesítőivel azonosult. A lengyel jelleget markánsan meghatározta a szarmata származástudat. Létezett egyrészt a szabadságára büszke, más hitűek iránt türelmes, pompás keleti öltözékű szarmata nemes mítosza – mondja Kiss Gy. Csaba –, másrészt a gögös, provinciális, barokk kúriájában tespedő, minden idegent lenéző, anarchiát szító lengyel nemes ellenmítosza. Nos, mindössze be kell helyettesíteni a szarmata szót a szittyáival, máris itthon vagyunk a Kárpát-medencében. Néhány markert szintén kicserélhetnénk, ugyanis Európában a lengyelek állnak (az ukránok mellett) genetikailag legközelebb hozzánk. A „nemzeti genomnál” azonban, minden bizonnyal jóval erősebben formált bennünket a választott hagyomány, a szkíta, hun, szarmata örökség.

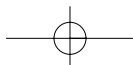

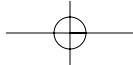

A nemzeti sztereotípiák természetesen korlátozottan érvényesek, hol valódi megfigyeléseken, hol előítéleteken alapulnak, mi több, időnként saját ellentétükbe fordulhatnak. Egy ország teljes népességére ritkán érvényesek. A közösség és egyén viszonyát boncolgató tudományok ebből a csapdából multimodális személyiségelméletek segítségével próbálnak kikecmeregni, megközelítőleg oda jutva, ahová Bibó, mikor megállapítja, hogy a közösség nem az egyének egynemű halmaza. Valójában a közösség külön-külön mozduló tagjait általában olyan eszme, *szellem* fűzi egygé mikor cselekedni kell, amely képes eltüntetni a társadalmi különbségeket, egységes akarattá feszítve a különféle érdekeket.

A tudomány válaszai a magyar alkatra vonatkozóan korlátozottan érvényesek. Magyar őstörténeti ismereteink például nem állítások, hanem feltételezések láncolatai. A korszakról íródott művek – a tudományág törvényszerűségeinél fogva – nagyobb részét teóriákra épülnek, bár szerzőik ezt nem mindig vallják be, sőt, ideológiai kurzusok elvárásainak eleget téve tudományos részeredményekből általános elméletet alkotnak. Ilyenkor a tudomány szilárd igazságai feloldódnak az ideológiában, majd az ideológia kezd tudomány módjára működni. Így vált a magyarságból finnugor eredetű nép a köztudatban, jóllehet a finnekkel sem genetikai, sem jellegzetes kulturális, sem a nehezen megfogható lelki közösség nem fűz össze bennünk, csupán nyelvrokonság. Természetesen nem a rokonszervről, netán ellenszervről van szó – hiszen biztosan állíthatjuk: a magyarság egésze szereti a finneket –, csupán a finnugor elmélettel történő manipulációról. A módszer egyszerű volt: összecsisztatták a rokonság kifejezést a nyelvvel, azután a nyelvről leválasztották, végezetül mindenütt magától értetődően összekapcsolták a finnugor és rokonság szavakat. (Született *A rokonság nyelvi háttere* címmel tudományos dolgozat, amely mintha többet sugallna a nyelvrokonság tényénél...) A metódus általánossá vált. Agyafúrtan adagolták, folyamatosan csöpögtették a finnugor rokonság elméletét a nemzettudatba. A millicentenáriumkor végzett közvélemény-kutatáskor a megkérdezettek 89 százaléka finnugor *származásának* vélte a magyarságot. Az ősi nyelvi televény, melyből kultúránk verbális része kisarjadt, lehet hasonló, netán azonos, ám a végeredmény karakteresen eltérő. A nyelv a gondolkodást, a kreativitás bizonyos területeit határozza meg, az önmagunkról kialakított képzeteket nem. A finnugorizmusnak innen nézve a nullával egyenlő a jelentősége. Kizárhatjuk, hogy az uráli birtokos személyragok jelentősebben befolyásolták volna az identitást, mint a szkítákkal való kulturális rokonság vagy a hunokról szóló, máig ható krónikás hagyomány. Lényegtelen tehát, milyen irányba akarja orientálni olvasóit az utókor történésze, mikor a középkori társadalmak hamis – szkíta és hun – tudatáról szól, ugyanis a múltat, az egykorvolt *valóságot* nem a ma teóriái, hanem a tegnap vallása, a tegnapelőtt mítosza hozta létre (a fennálló természeti-gazdasági-társadalmi tényezők mellett).

A mitikus és vallási kultuszok éltették, éltetik máig a közösségeket. A történet-tudomány a transzcendenciából fakadó lélektani folyamatokat csak részben képes feltárni, jóllehet vannak metafizikai entitások – teszem azt az istenek léte –, amelyek szakrális kisugárzása tapasztalható ugyan, de nehezen mérhető. Hatásuk vi-

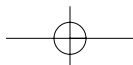
szont erőforrássá válik a kollektív tudatban, cselekvéssé a gyakorlatban. Az istenek létezése teológiailag talán igen, ontológiailag azonban semmiképpen nem bizonyítható. Így relatíve kívül esik a tudomány fókuszán, pedig ez a szakrális erő emelte a lenyűgöző piramisokat, páratlan katedrálisokat, vitte a halandó lelket éteri hangokon halhatatlan Teremtőjéhez. Ennek a spirituális hatalomnak a sötét oldala küldött ártatlan gyermekeket keresztesként a biztos halálba, gyújtott máglyát alkalmanként hiedelmei védelmében. A történetírás leltárba veszi a vallásokat, ám az istenség működését a pszichében alig ismeri, holott a transzcendens erők döntő módon formálták a valóságot.

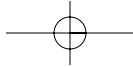
Jelenlétük érezhető a magyar történelemben, bár nehéz megmondani, milyen mértékben irányította például az Árpád-ház politikáját a szakrális fejedelmek, majd szent királyok küldetéstudata. Mindezzel együtt nem óhajtok besorolni Feyerabend szkepticista táborába, így mindössze azt állítom: a múlt bizonyos részeit a történettudománynak sikerül viszonylag tárgyilagos módon feltárnia, ezzel szemben más, lényeges területek látásának vakfoltjába esnek. Homályban van történelmünk szakrális *origója*, az a spirituális erőter, amely a magyar alkatot kezdetben meghatározta, mindjárt akkor, amikor eleink a sztyepp végtelenéről – nem kis riadalmat okozva – bevégtattak a nyugati évkönyvek lapjaira. Nyomukba szegődve, episztemológiai útravalót Konfuciusból meríthetünk, aki szerint a valódi tudás nem egyéb, mint a tudotról tudni, hogy tudjuk, a nem tudotról pedig tudni, hogy nem tudjuk.

SZINGLIASSZONY ANYÁNK

Egyik eredetmondánk az Emese álma, a mitikus kezdeten tehát ott találjuk a női princípiumot. Mostanában azonban az álomból mintha rémálom válna, korunk köznapi Emeséinek egy része inkább a magzatelhajtást választja, mintsem a jövőt. A magyarság fogyásáról ismerjük a riasztó adatokat. Korunk mítoszainak előállítói, a médiumok – látszólag apolitikus módon – rombolják a tradíciót, a hagyományos közösségi, nemi szerepeket, az anyaság évezredek alatt kialakult kultuszát. Látszólag apolitikusan, mondom, mert a pusztítás nem gyanakvást keltő politikai irányzatként jelenik meg, hanem a szabadságra, az önmegvalósításra való hol rejtett, hol nyílt felszólításként.

Természetesen nem pusztán a hírműsorokról van szó, sokkal inkább a tévéfilmek, nagy költségvetésű produkciók kódolt üzeneteiről. Magyarország, úgy tűnik, a tengerentúli kommerszfilmek, DVD-k, CD-k, lejárt szavatosságú ideológiák szemétkeréke helyévé vált. Meglehetősen jelentéktelen pont vagyunk a világ filmgyártása szempontjából, olyannyira, hogy egy-egy itteni amerikai forgatás országos eseménnyé magasztosul a sajtóban. A tömegfilmek spirituális hatalma – a lelki szegények fölött – szinte kifejezhetetlen, mintha Hollywoodon keresztül Isten szemé pillantana le rájuk. A tömegszórakoztatás más szféráiban sem jobb a helyzet. Ráadásul a silányság misszionáriusai időnként meglepően elpofátlanodnak. A közelmúltban, egy amerikai érdekeltségű zenés rádió megszűntével, mintha valamelyik ötödrangú banánköztársaságba kerültünk volna, ahol a CIA felláztatja a benn-

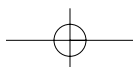

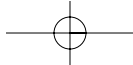
szülötteket saját érdekeinek védelmében. Külföldi követségek a gyarmattartók rutinjával beszélnek bele a dolgainkba. A médiumokat tekintve nálunk számos európai országnál lehangolóbb a helyzet, mert a magyarság többségének nincs valódi választási lehetősége – lassan igénye sem –, mivel a kereskedelmi csatornákból ugyanaz a fekália ömlik. A morális helyzetre jellemző, hogy a bemondók szemforgató módon sopánkodnak ámokfutó diákok tettein, miközben az emelkedő nézettségi adatokra sandítanak. Azután az esti filmben tovább szaporítják a hullák számát, „segítő” show-ikban problémamegoldásként az ordítóaszt, még inkább egymás gypálását ajánlják modellként. A médiumok bizonyos időszakjaiban, mintha Mme Pompadour szelleme (utánunk a vízözön) söpörne végig az országon.

A nő többnyire a liberális szellemiség jegyében, azaz véletlenül sem gondoskodó anyaként jelenik meg a képernyőn, noha az anyaság – néhány tízezer éve – kiteljesedése a női szerepnek. A reklámokban, ahol nem világnézetet, hanem kézzelfogható árut akarnak eladni, másként áll a helyzet. Ott többgenerációs, véletlenül sem csonka családokat, figyelmes, gyermekszerető anyukákat láthatunk, meg persze a kutyát.

Az anya titka a *termékeny* szeretet, amely az élet megőrzésének, továbbadásának képességéből fakad. A nők genetikai örökségének szerves része ez a biológiai alapokon nyugvó, ám szakrális szférába emelkedő életösztön. Prehisztorikus idolk, ősi istenanyák, Vénuszok, Isisek, Boldogasszonyok, Szűz Máriaik mindig az élet forrásai, a befogadás, a segítség megtestesítői, egyszersmind az égi nő, a mennyei anya képmásai voltak a Földön. A házastársak szakrális közösülése olyan archaikus rítust jelentett valaha, amely a kozmosz rendjét, ritmusát követve vált érvényessé. A nő a föld, az *anyaföld*, a Magma Mater. A jelenség általánossá vált az archaikus világban. Az Upanisádok – például – a két princípiumról ezt mondja: én (a férfi) vagyok az ég, te (a nő) pedig a föld. Magyarországon találtak olyan – szándékosan – több darabra tört kőkori szobrocskát, amit a termőföld különböző helyeire „vetettek”. Az aktus mágikus, termékenységi célja félreérthetetlen. Jung a szokás szívós fennmaradásáról tudósít: a svájci parasztoknál, a házastársak körében, még a XIX. század végén is előfordult, hogy tavasszal kimentek a földjükre szeretkezni, a jó termés elősegítése végett. Weöres Sándor a lényegre tapint, mikor ekként szólaltatja meg a női istenséget: *Én vagyok a vaskos törzs, a virágfakadás / rajtam újulnak mindenek / Én vagyok a termőföld, eső-járta és meleg, / bennem szánt az eke éle.*

Valószínűleg nincs pogány istennő, amelyik olyan szétválaszthatatlanul összeolvadt volna Mária alakjával, mint a mi Boldogasszonyunk. A Boldogasszony – kereszténnyé vált – ünnepköre arra utal, termékenység-istennő lehetett. A Gyümölcsoltó Boldogasszony napját a katolikus kalendárium ugyan Jézus fogantatásához, az angyali üdvözlethez köti, de bizonyosan régebbi, pogány szokást őriz. Ekkor oltották a fákat, ami összevetve a névvel, az analógiás mágiára utal. A magyarság körében sokáig élt a hiedelem, hogy azt a fát, amelyet ilyenkor oltanak, nem szabad letörni, mert ágából vér folyik ki. A Nagyboldogasszony napja pedig a termés beérésének, az aratásának az ideje. A két Boldogasszony közti naptári idő, a „kétasszonyköze” varázserejű időszak: gyógyfüveket szedtek, ültetni való tojást gyűjtöttek ilyenkor. Az ekkor keltegetett tyúkok

– így tartották a régiek – nagyon jó tojók lesznek. Szent István óta – ki tudja meddig? – Mária országa vagyunk.

A gyermekáldásért az antik világban ugyanúgy fordultak Jupiter lányához (Fortuna Primigeninához), miként később a kereszténység korában Máriához. A Boldogasszonynak gabonával áldoztak, a búzát pedig joggal nevezték – valóságos és metafizikai értelemben – életnek. Nagyjaink által kibocsátott pénzekben, Szent Istvántól Hunyadi Mátyáson át Rákócziig, ott találjuk a magyarok Nagyasszonyát. Hadak vonultak szűzmáriás lobogó alatt végzetes csatákba. Máig felhangzó, első nemzeti énekünk – Lancsics Bonifác versére – szintén Boldogasszony anyánkhoz, ősi pátrónánkhoz fordul. Rövidre fogva: létünk sorsdöntő óráiban, transzcendens pillanataiban a női princípium ugyanúgy jelen volt, mint a legszürkébb köznapokban vagy az (újja)születés misztériumánál.

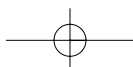
A honfoglalás kori sírok szintén erről az örök lelki igényről tanúskodnak, függetlenül a vallási tartalomtól. A Boldogasszony olyan mélyen beleivódott létünkbe, miként eleink asszonyainak haja a nemzetség őseit jelképező csodaszarvasos, turulos, világfás hajfonatkarikákba. A magyar vallástörténetben ismert a pogány, illetve keresztény életfából kinövő kereszt: Mária és Jézus, a fa és a virág analógiája. A veleméri templom szentélyének – egyként kiemelve a misztikus jelképek közül – keleti ablakát kilenc szziromból álló mályvafolyondár szegélyezi. A virágok Mária áldott állapotának kilenc hónapját jelentik, maga a virág a fogantatásra, az angyali üdvözlés *helyszínére* utal (Názáret virágot jelent), amit a nyári napokon beáradó sugárözön bármilyen kultúrtörténeti vagy dogmatikai okoskodásnál fényesebben igazol.

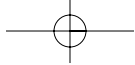
A lélek, modernizmus ide vagy oda, a mitológia nyelvét beszéli. Ég szülte fiát, Föld szülte fát, Fa szülte ágát... majd változván az idők, a szocializmus szülte a női traktorost. A családi tűzhely őrzése fél évszázadon át polgári csökevényné minősítettetett. Egy *Nemzeti ünnepeink* címet viselő kiadványban, a nemzetközi nőnap ürügyén olvashatunk az öntudatos szocialista asszonyokról, akiknek tudniuk kell, hogy „környezetük boldogságát, nyugodt életét ma már nem egyszerűen a családi élet keretei, hanem az egész emberiség fejlődésének, haladásának, szocialista, kommunista összetevői irányítják”.

A történelem kereke ismét fordult: az Ég, a Föld, a Fa után a média szülte az öntudatos szingliket. A tradíció lerombolása, az anyaság degradálása – kereskedelmi reklámok szintjére süllyesztése –, a női szerep devianciákkal való azonosítása meghozta a várt eredményt. Közel az idő, mikor két depressziós időszak között, üdvözült képpel, hülyejogi aktivisták körbeülnek egy steril kémcsövet, majd rázendítenek: lombikasszony anyánk...

NOMÁD EG EK ALATT

A második évezred lakója képtelen elképzelni, milyen nyomasztó kozmikus csöndben, névtelen csillagok, ismeretlen egék alatt élni, habár jeltelen világban kóvályog, mikor belép a nyomtatott áramkörök labirintusába, kitekint semmibe nyíló virtuális ablakain, ahonnan hite szerint a mindenségre, holott csak a káoszra látni.

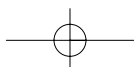

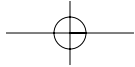
Akadnak filozófusok, akik a lehangoló kép, a jeltelessé silányult világ látványának hatására az emberi nem identitásvesztéséről, a fölöslegessé vált emberről beszélnek. A modern kor előtti társadalmak számára szakrális jelentése volt az időnek és a térnek. Mitikus értelemmel ruházták fel az univerzumot, akárcsak szűkebb környezetüket. Meglepő talán, de igaz, a teremtésmítoszok többsége hasonlóképpen gondolta el a világ kezdetét, mint utóbb a tudomány, mivel az első léppel, a semmiből teremtéssel – az anyag eredetével – nem tudott mit kezdeni. Ezt tehát Istenre, tudományos nevén az ismeretlenre bízta.

Pogány kori töredékeink közül a regösénekek tartottak fenn egy rövidke szakaszt a semmiből teremtés bizonyítékaként. Regösénekeink kezdősorai – *Abol keletkezik egy ékes nagy út, / Amellett keletkezik egy halastóállás* – erre utalnak, hacsak nem Lükő Gábornak van igaza, miszerint Numi Táremnek, az Egek Urának útjáról, a Tejútról van szó, illetve annak földi másáról. Numi Tárem némán siklik sítalpain tova, akár a mitikus ősidő, sítobkarikája nyomában a csillámló, megolvadt hóléből keletkeznek a tavak, a halastóállások.

A kultúrák eltérő térfelfogásáról többen szóltak már. N. Pevsner a lényegre tapint, mikor az antik és a keresztény templom különbségéről beszélve, a másféle lelki igényre irányítja a figyelmet. Az antik térszemlélet nem ismeri azt a bensőségességet, a Teremtővel együtt töltött bizalmas időt, ami az aprócska falusi templomnak ugyanúgy sajátja, akár a dómok belső terében Isten óvó ujjaként összekulcsolódó oszlopsoroknak. (Ez a pszichés igény valójában az antik emberből sem hiányzott, erre szolgáltak a lakóházak szentélyei, a *larariumok*, ahol kis istenszobrocskák álltak. Templomépítészetük azonban nem vett tudomást róla.) Másutt, különösen Keleten, nem válik el olyan élesen egymástól a profán és szakrális tér, mint Európában. Le Goffe viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy az antik fórum a keresztény templom körül éledt újjá, a közösségi élet centrumaként. Az európai keresztény ember gyökerei azonosak, ha az alkati különbségeket keressük, hátrább kell lépnünk térben és időben.

A fallal körbekerített városokat a nomádok támadóként és jövődöbéli lakóként egyaránt ellenszenvvel méregették. Más térszerkezetben érezte otthonosan magát a puszták népe. Az urbánus mértéknek – mondja E. T. Hall – összhangban kell lennie az etnikai léptékkal. Minden etnikai csoport más-más mértéket alakít ki magának. Könnyen lehet, a menekülési utak hiánya, a csapdába esés aggálya járta át sztyeppeí harcosok lelkét, mikor új hazájukban kerültk a zárt tereket. Sokáig – csaknem a XIX. századig – Janus Pannonius az egyetlen vérbeli urbánus. Arany János szorong a nagyvárosban. Petőfinél a pusztta a végtelen szabadság jelképe. Adynak Párizs a Bakony. Krúdy a felvidéki ódon utcákon és Tabánban érzi jól magát. Illyés olyan városban otthonos, amelynek főteréről kilátni a szőlőhegyre. Németh Lászlónak a bogárdi diófa maga a lét hajléka. Hamvas Béla Szentendrje, Inotája a teljesség univerzuma, horizontális akadályok soha nem gátolták transzcendens gondolkodását. Márai számára a város örökre Kassa marad. Budai utcabelije, Kosztolányi, ír ugyan verseket Pestről, ám egyik sem közelíti meg az Üllői úti fákat, az ifjúság elégiáját, ahol egy utca a haza. Babits – extra muros – Esztergom dombjai közt honos. József Attilánál a nagy-

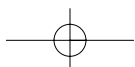
város egyszerre a valódi és metafizikai nyomor színtere. Weöres New Yorkban úgy támaszkodik a felhőkarcoló oldalának, mint Csöngén a szénakazalnak. A magyar lélek ritkán otthonos a nagyvárosban.

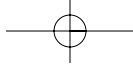
Spengler jól látja: a metropolisz nem több, mint a magas kultúrák moslékos vödre. A világváros azonban a modern időkben válik ilyenné, miután nem képes többé asszimilálni a külső hatásokat, mikor a multikulturális identitása felszámolja a hagyomány értékeit, majd előbb-utóbb a jellegtelenség „kultúrájává” lesz. Recept nincs az önazonosság megőrzésére. Sem a nyitottság, sem az elzárkózás nem segít a globalizált világban. A lényeg viszont – az időben távolodva – érzékelhető, ha az antik, majd a keresztény Róma és Peking topográfiáját összevetjük. Legélesebben akkor jelenik meg az ellentét, mikor Bernini – a Szent Péter templom előtti – oszlopsorait, amelyek karjai magukhoz ölelik az érkező zarándokokat, rávetítjük a *tiltott város* zárt geometriájára. Mindkettő mögött eltérő szellem munkált, másként alakítva a térhálót, az utcaszerkezetet, a kultúra szívéét őrző kultuszhelyet.

Térszemléletünk eredetileg a japánokéhoz eshetett közel, akik nem az épületek határolta ürességet nevezik térnek, hanem úgy gondolják, az építmények állnak a térben. A végeláthatatlan sztyeppén összebújó jurták hasonló képzetet kelthettek őseinkben. A honfoglalást követően a magyarok gerendaházban, földbe ásott házban, jurtában egyaránt laktak. Vándorlásuk alatt ellenben kizárólag égre nyíló tetejű sátraikban éltek. A szabadban áldoztak. Fölöttük nem a templomszentély jelképes mennyboltja feszült faltól falig, hanem nappal a határtalan ég, éjjel pedig a csillagok ékes végtelene. Vándorlásukat kerecsensólymok kísérték, időnként szarvasok illantak előttük a pusztán. Sötétedés után, felnézve a mennyboltra, felfedezhették a két vadászt, Hunort és Magort, amint a mitikus vadat üldözik. Sokkal inkább otthon érezték magukat a létben, mint a modern ember. Csodaszarvas-mondánk ausztrális mítosz. Megtalálható a szkítáknál, hunoknál, avaroknál, magyaroknál, nyomokban a kazakisztáni madjar törzsnél. A történetet ugyan a gót Jordanes jegyezte le, de biztosra vehetjük, a sztyeppén szélteben-hosszában ismerték a szkíta idők óta. A monda szereplői kezdetben csillaghéroszok voltak, amint Jankovics Marcell kutatásaiból kiderül. A két vadásznak az Ikrek, míg a szarvasnak a Cassiopeia – magyarul Szekeres – csillagkép felel meg. A fénylő pontokból kirajzolódó ábra meglehetősen hasonlít a Tápiószentmártonban talált szkíta aranyszarvasra. A Fiastyúk – más elnevezésben: *Leánygyűlés* – kis csoportjában a Hunor és Magor által elrabolt lányokra ismert a hajdani idők lakója. Ez nem jelent kevesebbet, minthogy a földi monda égi eredetű volt eleink számára. A Csodaszarvas velük tartott a Kárpát-medencéig, addig, ameddig rokonaink, a szkíták, hunok, szarmaták, avarok eljutottak.

ISTENEK ÉS GÉNEK

A rokon szót két értelemben használom: elsősorban kulturális, másodsorban – bizonyos megszorításokkal – genetikai rokonságot értek rajta. A valódi kérdés a rokonság kapcsán az: mi alakítja perdöntő módon egy-egy nép vagy egyén alkatát. A genetikai kód, a nyelv struktúrája, a kulturális megfelelés – az azonos hagyomá-

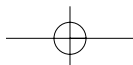

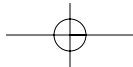

nyok, mitológia, vallás –, netán a hasonló társadalmi felépítés. A genetika eredményei azt mutatják, semmi közünk a finnugorokhoz. Európában a spanyolok, a portugálok, a belgák, az észtek és a finnek esnek tőlünk a legnagyobb genetikai távolságra. Béres Judit humángenetikus világosan fogalmaz, mikor azt mondja: a finnugor nyelvcsaláddal nem állunk *genetikai* rokonságban. A finnek ezt sohasem hirdették, ők a genetikai kutatások előtt mindössze nyelvrokonságról beszéltek. Keleti gyökereink elszakíthatatlanok, nem csupán a honfoglalás kori sírokban mutathatók ki, hanem a mai magyar népességben is. Minél távolabb megyünk a múltba – Béres Judit fordulatával élve –, annál erősebbek ezek a szálak. Bíró András Zsolt antropológus 37 eurázsiai populáció mintáját hasonlította össze a kazah *madjar* törzisével. A végeredmény magáért beszél: a *madjar* törzshöz legközelebb álló jelenlegi nép a *magyar*. A genetikai megállapításait az antropológiai vizsgálatok szintén megerősítették.

Mindezek tudományos értéke vitathatatlan, számunkra azonban most a szellem világa fontos. Vannak a magyar mitológiában olyan elemek, amelyek a finneknél, voguloknál, osztjákoknál szintén megtalálhatók – ugyanúgy, mint számos más etnikai csoportnál –, ám ezek átvételének-átadásának idejéről, útjáról vajmi keveset tudunk. A szkíta–hun hagyomány ellenben megközelítőleg úgy határozta meg az eurázsiai puszták nomádjainak kultúráját, mint a kereszténység Európa népeit. A harcias tradíció általános volt, az életmódból eredt, ebből fakadt a hit, ami később ideológiai alapul szolgált például a „kalandozások”-hoz. Ez az örökség hosszan alakította a magyarság alkatát. Erre utalnak a – krónikás hagyomány szerint – Lehel vezér szavai a német császárhoz: „Mi a legfőbb Isten bosszúja vagyunk, tőle küldve ostorul hozzátok.”

Az ősmagyarok – az ellenük hozott zsinati törvényből tudjuk – fákhoz, kövekhez vittek ajándékot, kutak mellett áldoztak. A kövekről csak elképzeléseink lehetnek. A Dobogókő, a Szamár-hegy elnevezés (az utóbbi keresztény gúnynev a lóáldozatok színhelyére) talán rejthet szakrális titkot, de semmi tényleges fogódzónk nincs. A magaslatok fontosságát az éghez való közelség adta. A köveket számtalan formában tisztelte az archaikus ember, a természet alkotta szikláktól, menhireken, dolmeneken át cromlechekig vagy az olyan égből aláhullott meteoritdarabokig, mint a Kábakő. A jungiánusok úgy vélik, a felhőkbe nyúló szirttől a kavicsig bármilyen kő kaphat jelentést. (Elég, ha az ezer méter fölötti Oltárköre, illetve az apró Szent László pénzére gondolunk.) A hunokkal hozza kapcsolatba Zagd Batszajhan a Szengele-sziklarajzokat, ahol a kultikus helyen az élők a holt ősök szellemével találkoztak. A belső-ázsiai mitológiában ismeretesek az anyasziklák. Mágikus erejük napjainkig él: az Anyasziklától gyermekáldást, családi békét remélnék a hozzá fordulók. Obrusánszky Borbála szerint, akitől az iménti adatok származnak, a hun szakrális helyeket a türkök, majd a mongolok tovább használták. Ugyancsak tőle értesülhettünk arról, hogy az északi, tajgás területeken máig különleges alakú fáknál – általában vörösfenyőnél vagy nyírfánál – mutatnak be ital-, illetve ételáldozatot a mongol sámánok. A burjátok gyakran emberarcot festenek rá. Az anyasziklához hasonlóan léteznek anyafák. A fák egy része őseink hitében

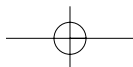

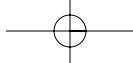
valószínűleg életfa lehetett. A Kárpát-medencében nyilván nem pálmafák, amelyek Istenfaként-életfaként megoldanák az ősmagyarok hagyatékából előkerülő megszámlálhatatlan palmetta minden talányát, hanem a helyi flóra növényei. Egyszerűen felruházták őket azokkal a tulajdonságokkal, amelyekben hittek, miként áldozatbemutatáskor a vogulok a halat. Az életfák számtalan alakban megtalálhatók az ősmagyarok hagyatékában a tarsolylemezekről, szügyvereteken át a hajfonatkarikákig.

A víz kétségkívül őselem: a magzatvíz a születés misztériumánál van jelen, továbbá az élet forrása. Felbukkan a pusztai hagyományok között, a nomádok mitológiájának újabb rétegében, a honszerzés szimbolikus módjaként, mikor földet, fűvet, vizet kérnek a felszerszámozott lóért cserébe. Az adatok hiánya azonban határtalanná teszi a találgatás lehetőséget, él is vele mindenki, aki belebotlik a témába, itt szárnyal legsebesebben a nemzeti képzelet. Tagadhatatlan: delejes ereje van a magyar ősvallásnak, eleink kultúrájának, amelynek nem pusztán az ezotéria, hanem az önazonosság iránti igény lehet az oka. Az európai kultúra deszakralizálódott, elveszítette spirituális erőforrásait. A lélek kérdéseire nem adnak választ csekkszámúak: emelkedjenek bár számsoraik az égig, mégsem jutnak el a szakralitás szférájáig. Az európai világ horizontálissá laposodott. A tudományos világkép sivar: a tudomány eredményeit tudomásul veszi ugyan az elme, ám a mítoszt képes csak megélni. A mitológiából erőt lehet meríteni, mivel lelki gyökereink messzebbre nyúlnak, mint ameddig a tudomány igazságai érnek. A mítoszt a benne hívők realitásként élik meg, bármilyen valószerűtlen történeteket tartalmazzon kívülről nézve. Számukra a valóság – szellemi része – mitikus elemekből épül fel, melyek a végső metafizikai kérdésekre felelnek, a gyakorlatban pedig meghatározzák az élet rendjét. A Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított mondat erről így hangzik: ami fent van, az van lent is.

A kereszténység felvétele valószínűleg másként történt, mint a szentlegendákban olvasható. Jóval a bálványdöntő Adalbert és Gellért püspök előtt kezdtek terjedni a keresztény eszmék a magyarok között. Könnyen lehet, a bálványdöntögetés a szentlegendák toposzainak egyike. Az ősmagyarok – legkésőbb – az Etelközben találkoztak a nagy világvallásokkal. A Kárpát-medencében már a 940-es években feltűnnek a honfoglalók – női és gyermek – sírjaiban a keresztény szimbólumok. Ezek, Mesterházy Károly véleményét elfogadva, nem jelentés nélküli díszek, hanem egyértelműen a keresztény jelképvilág megjelenésének bizonyítékai. Nagyjából Solt fejedelem idejében járunk, akit Fajsz, Taksony, Géza, majd Vajk, a későbbi Szent István követ uralkodóként. Az istenhittel kapcsolatban szintén Mesterházy Károlynak lehet igaza, mikor úgy véli, *többféle egyistenhit* jellemezte eleinket.

A honfoglalók vallásában – Tengri, Isten, Numi Tárem vagy más néven – jelen volt a központi rendező erő, az elvont Teremtő képzelet. Chapman szerint Isten – logikailag – azt a szerepet tölti be a gondolkodásban, amit a logosz és a nousz a görög filozófiában. Nem pusztán átalakítja az univerzum káoszát, hanem a monoteizmusba vetett hit, „az egyetlen isteni elme elképzelésével rendelkező kultúrákban tudott a természet analitikus, matematikai, prediktív értelmezéseként gyö-

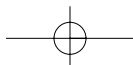

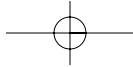
keret verni”. Focillon a keresztény katedrálisokban az elme által megszerkesztett rendet, az absztrakt és megtestesült gondolkodás diadalát fedezte fel, amelynek centrumában a láthatatlan Isten áll. Ha ehhez hozzátesszük az arisztotelészi alapú skolasztikát, akkor a fundamentum görög eredményeken nyugszik. A képi környezet nehezen megfejthető, de érzékelhetően módon hat a népre, az egyénre. A freudista Hermann Imre, Bolyai János felfedezésének mélylélektani hátterét elemezve, úgy vélte, a Székelyföldön fennmaradt ősi népi elemek – sátor-, nyeregformák – hiperbolikus felületének látványa döntő módon hozzájárult az eukleidészi geometria meghaladásához. Bérczi Szaniszló a szkíta–hun ornamentika *szerkezetét* vizsgálva arra jutott, hogy az összetett mintaszerveződés mögött intuitív matematikai felfedezések működtek.

A pusztai népek különös világlátása, fantasztikus állataik hosszan befolyásolták szemléletüket, tovább, mint a nyugati népeket, akik korábban áttértek az analitikus gondolkodásra. Metaforákban gazdag költészetünk innen, ebből a mitikus mélységből táplálkozik. Az okcidentális műveltségi területen kizárólag a magyar költők használják az alkotófolyamat során mindkét agyféltekéjüket, azaz a verbális mellett vizuális intelligenciájukat. Ez a képekben való gondolkodás – jegyzi meg Hámori József – az archaikus időkben általános volt, mára azonban hungaricum-má vált.

Fennmaradt jelképeink között különösen érdekes a griff. A mitikus madár eredete az ázsiai zoomorf szemléletben gyökerezik. Alakját a mezopotámiai művészet vette át, majd etruszk szarkofágokon bukkant fel, azután néhány század elteltével görög mozaikokon és szkíta fejdíszeken vált láthatóvá. A görög művészetbe tehát *keletről* érkezett, innen a hellén kultúra közvetítette a szomszéd területekre, onnan a (hellénizálódott) szkítákon keresztül került vissza a sztyeppe nomádjaihoz. A szkíták között, jóllehet nem hagytak hátra bölseleti műveket, akadt filozófus, mégpedig a hét görög bölcs között emlegetett Anakharszisz. Obliat városából származott, ahol – Manfred Nawroth szerint jó eséllyel – egy különleges ikonográfiájú, aranyhal alakú pajzsveret készülhetett. A hal felső részén emlősöket – szarvasra vadászó oroszlánt, nyulat, vadkant, leopárdot –, az alsó felén a vízi világ lakóit, a farkán sast találunk. A föld, a víz, a levegő, vagyis az őselemek élőlényeit. Ismerünk hasonló képi programot a szkítáktól, a Kul-Oba-i aranyszarvast, amelynek testében oroszlán, nyúl, griff, szarvában kosfej található. Az aranyszarvással kapcsolatban Kovács Imre Barna hívja fel a figyelmet Platón Timaioszára, ahol így írja le a filozófus világot, azaz olyan állatként, amelyben más állatok vannak. Akárha ősképek derengnének fel a fogalmi nyelv hátterében a nomád szkítáktól, Anakharsziszon át Platónig. Mindez természetesen fesztelen játék, a gond csupán az, hogy az őstörténeti elméletek sem épülnek gyakorta megbízhatóbb alapokra.

A griff szkítáknál, avaroknál, magyaroknál számos formában előfordult, feltehetően változó jelentéssel. Találunk azonos típusba tartozó ábrázolásokat, amelyek nemcsak térben-időben, de szakrális körben is irdatlan távolságra esnek egymástól. A három alkotás anyaga különböző: a szkítái nemez, az avaré arany, a magyaré kő. Témája viszont egyező, mindegyiken griff támad valamilyen patás állatra.

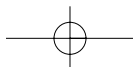

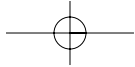
A szkíta nyeregtakaró az Altájból, az egyik paziriki halomsírból került elő. A szi-bériai szkíta állatstílushoz sorolják a hozzáértők, megemlítve, hogy a sötétség-világosság, hideg-meleg, azaz – elvonatkoztatva az adott természeti környezettől – a jó és rossz harcát jeleníti meg. Ezzel a vizuális kóddal egyező avar griff ragyog a nagyszentmiklósi kincs (2-es számú) korszóján, illetve egyik omphalos csészéjén, míg a magyar ábrázolást a székesfehérvári Királyi bazilika XII. századi kőtöredékén találjuk. Utóbbit megközelítőleg 2500 év, valamint a keresztény hitvilág választja el a szkíta nyeregtakarótól. A griff előfordul a magyar népmesékben, ahol a főhőst a mágneshegy magához vonzza, majd nem engedi el, végül segítőtjével, a csodás griffmadárral szabadulhat innen. A mesebeli jelentés az avar mitológiába, az úgynevezett égberagadási jelenethez, onnan Szkítiába, majd a Garuda madár hátán Indiába visz.

A magyar múlt kútja feneketlen, kincsekkel teli. A nomád egek pedig az istenek lakhelyére nyílnak.

MAGYAROK ÚTJA

Több mint ezerszáz éve, maroknyi, keleties öltözetű lovascsapat ereszkedett le az Isonzó völgyén át a velencei síkságra, majd haladt tovább észrevétlenül a lagúnák városa felé. A felderítők megnézték Verona és Pávia pompás tornyait, ittak lovaik a Brenta vizéből, azután láthatatlanul, amint jöttek, távoztak. Az utat, melyen paripáik patája keményen koppant, máig a magyarok útjának – *Strada Ungarorum-nak* – nevezik. A következő tavasszal ötezer harcos ült nyeregbe. Vasvár után elhagyták a gyepű vonalát – ma ezen a helyen magasodik a rekonstruált kora Árpád-kori gerendaerősség –, ahol meghúzza a kantárt, Itália felé indult a sereg. Itt szövetségesük, Arnulf császár hívására Berengár király ellen vonultak. Olyan szélsebesen érkeztek meg a Brenta folyótól – a longobárd krónikás Liudprand elképedésére – Aquileián és Veronán át Páviához, hogy útközben esély sem volt velük szemben az ellenállásra. „Berengár király alig tudott eléggé csudálkozni e nevezetes és szokatlan teljesítményen.” Liudprand önkéntelen elismerése különösen értékes, mert ebben az időben a zsákmányoló, portyázó csapatokról elvélve sem hallunk pozitív véleményt. Kegyes apácák elmélkedtek azon, miféle szerrel lehetne kiirtani a magyarokat, akiket sallangmentesen férgeknek neveztek. Berengár fejében is hasonló gondolatok cikázhattak, így az első ámulat után rögtön a tettek mezejére lépett. Rendkívül gyorsan 15 ezer fős sereget gyűjtött. A magyarok, látva a túlerőt, menekülőre fogták a dolgot, ám az itáliai had üldözőbe vette a zsákmánnyal nehézkesen haladó vitézeket. A Brentánál bekerítették őket, a vereség elkerülhetetlennek tűnt. A vezérek, szorult helyzetükben követeket küldtek Berengárhoz. A krónikás szerint megígérték, odaadják minden szerzeményüket, felszerelésüket, fegyverüket. Lovaikból – a kalandozók többnyire három lóval keltek útra – csupán egyet tartanak meg, hogy azon hazamehessenek. Lemondtak a további itáliai zsákmányszerző utakról, amit komolyan gondolhattak, mert fiaikat ígérték kezesnek a szerződés garanciájaként. Berengár a többszörös túlerő tudatában

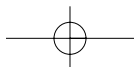
viSSzautasította az ajánlatot. Liudprand ezután így számol be az eseményekről: a magyarok tehát e követség után reményüket veszítve egybegyűjtötték a legvitézbekeket, majd ilyen beszéddel bíztatták egymást: Igába hajtani a nyakunk annyi, mint meghalni. Férfias harcban elbukni: nem halál, hanem élet. Ezt az örökséget és ezt a hírnevet hagyjuk örökösainkre úgy, ahogy azt mi kaptuk atyáinktól.

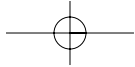
Nos, mintha Gárdonyi egri vitézeinek esküjét, a Nagyságos Fejedelmet, az '56-os felkelőket vagy Camus-t hallanánk a magyarok véréről, amely nem hagyta kiszáradni a szabadság fáját. Nem történelmünkben kiragadott példáról van szó, hanem továbbadott, élő, nemzeti hagyományról. A keresztény Anonymus azt írja, a szittya nemzetet semmiféle uralkodó nem hajtotta az igája alá. Megemlíti a Kijev melletti csatát, amely előtt Álmos beszédet intéz övéihez, mondván, ne zavarodjanak meg az ellenség sokaságától, mivel a derekasságot *nem a nép nagy száma, hanem a lélek bátorsága szabja meg...* Rákóczi a legreménytelenebb pillanatban is abban bízik, talál még négy-ötezer oly igazlelkű magyart, aki inkább hajlandó meghalni, mintsem nemzete gyalázatát tovább nézni. Almosra rímelve pedig ezt írja: *nem a hadak sokasága, hanem a benne való bizalom és eltökélt szív veri meg az ellenséget.* Innen csupán néhány lépés Berzsenyi – „Nem sokaság, hanem / Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat” –, majd Vörösmarty, Petőfi, Ady.

Visszatérve a Brenta partjára, a magyarok három részre osztották seregüket. Egyik csapat titokban átúsztatott a folyón, az itáliai sereg hátába került. Adott jelre megszólaltak a dobok, fölharsant a táltosok éneke, megfeszültek az íjak, kiröptültek a nyílveszők. Ezt követően másik két hadtest átkaroló rohamot intézett Berengár hulló katonái ellen, szintén a szokásos, védhetetlen nyílzáporral kezdve a harcot. A király egységeit tönkrevették, Berengárt évi adó fizetésére kötelezték. Végül hazatértek a – mai – vaskapun át nyíló úton.

Tudjuk, a győzelmeket néhány vereség követte, a kalandozásoknak vége szakadt, elhallgattak a táltosdobok, elhalkultak a pogány hősdalok, helyettük a templomi harangok szavát sodorta az ég felé a szél. A szabadság hangja azonban, bár másként szólt, soha nem némult el.

A szabadság mibenléte természetesen koronként változik. A keresztény hit folyamatként fogja fel: számára a bűntől való megszabadulást jelenti. A bűn a lélek terhe, amelynek siralomvölgyi „gravitációja” akadályozza az Isten felé emelkedést. Ennek képi összegzését találjuk a Szent István-szarkofágon, ahol az igaz életre született lelket – bepólyázott csecsemőként – viszi mennybe az angyal, míg a bűnök bugyrát visszaejti a földre. A keresztény szabadság az evangélium, a megváltás ígéinek befogadása, Krisztus követése. Ez a hívő számára a tökéletes szabadság, mivel Isten maga az abszolútum. Erről természetesen nem tépelődött sokat a kor átlagembere, legföljebb a kolostor falai között. Léte annak az erőternek a vonzásában folyt, amelynek középpontjában az az Isten állt, akinek etikája mindennapjait szabályozta. Nemzeti hagyománya ellenben népe fennmaradását célozta. Anonymus – ezért hangsúlyoztam keresztény mivoltát – érezhetően arról beszél a pogány magyarok kapcsán, amit ma függetlenségnek, politikai szabadságnak nevezünk.

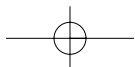

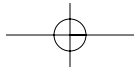

A nomád szabadságáról szólni kalandos vállalkozás. A magyar szabadságfelfogást egyébiránt, hiába keresnék filozófiai definíciókban. A gondolkodás eredményeit nálunk nem bölcseleti szakmunkákban, hanem a költészetben, az esszéirodalomban, a regényekben találjuk. Az ősmagyarok a szabadságot – magától értetődően – nem a keresztény utakon közelítették meg. Istenüknek mint antropomorfizálódott, testet öltött felettes énnék az árnyéka vetült létükre. Tudunk olyan régészeti leletekről, melyeket a tudomány lehetséges Isten-képmásoknak tart. Ilyen a tiszasülyi hajfonatkarika, ami talán az Ég Urát, Tengri kánt ábrázolja lován, míg egy Ukrajnában előkerült övcsat szakállas, kezét áldásra emelő figurájában a régészet az atyaisten szokatlan megfogalmazású figuráját sejtí. Maradjunk azonban Tengri kánnál: a fürgeteggel rokon istenség lehet az olyan, amelyik lovon ül. Alattvalóinak lelke – testük halála után – hozzá jutott el. Eleink hittek a testlélekben és az árnyék-, másként szabadlélekben. Az utóbbit kellett átjuttatniuk a túlvilágra, ahol a temetők tanúsága szerint őseik, rokonaik várták őket. Arról, hogy az árnyéklélek miként egyesült ismét a testlélekkel, nincs tudomásunk. Az bizonyos, ehhez elengedhetetlenül szükség volt a fejben lakozó *iszre*, az árnyéklélekre. Bulcsú vezér ezért akarta visszaszerezni unokaöccse levágott fejét Cambria fala alatt, ahová a védők kitűzték azt. Látszólag esztelen módon felajánlotta a hadjárat minden zsákmányát a fejért cserébe. Botond szavai Bizánc kapujánál hasonlóan a kettős lélekhitről tanúskodnak, mikor azt mondja ellenfelének, vegyen maga mellé még két görögöt, hogy egyik eltemesse testét, a másik *őrizze meg* kiszálló lelkét. Botond esete azt jelzi, az ősmagyar harcosok hittek a lélek továbbélésében, valamint a túlvilág kapuját kitaró hősi tettekben.

A nomád szabadsága nem azonos a kalmáréval, szerzetesével, lovagéval. Lényegét a nehezen kitapintható megélésben találjuk. A nomád törzsek értékrendjének középpontjában a harciasság, az állandó harcra készség állt. Hősi énekeik, magatartásuk, viseletük, fegyverzetük, röviden kultúrájuk lényegében e köré szerveződött. Harcban álltak a faggyal, szárazsággal, hóviharral, éhséggel, szomjúsággal, a csordákat, méneseket támadó vadakkal, nem egyszer a szomszédok mohóságával, alkalmanként egymással. Nem véletlenül kellett törvényt hozni István királynak „A kard kirántásáról” azokkal szemben, akik a viták lezárásának ezt a módját részesítették előnyben. (A Szent Király – némi ótestamentumi hevülettel – úgy döntött, a kardrántókat saját fegyverükkel öljék meg.) Ez a harciasság gyakorta népet tüntetett el a történelem színpadáról. Nomád birodalmak válnak köddé törzseikkel együtt, mintha a semmibe száguldottak volna a pusztai harcosok időnként, hogy helyettük mások, akárcsak az ősmagyarok, váratlanul elővágtassanak a puszták mélyéből. Hajlamosak vagyunk a múltba visszavetíteni késői századok érzéseit, mégis megkockáztatom: a nomádok és a nagy birodalmak letelepült népeinek szabadságfelfogása, helyesebben megélése között hasonló különbség lehetett, mint ami Petőfinél a *Kutyák* és *Farkasok dalának* ellentétében jelenik meg.

Álmos vezértől fogva beszélhetünk szuverén magyarságról, mely tőle, pontosabban Árpád pajzsra emelésétől kezdve őrzi függetlenségét, azaz nevét, ami a sztyeppén ugyanazt jelentette. Ha a pusztákon valamelyik nép elvesztette nevét,

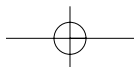

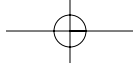
annak megszűnt az önálló léte. Eltűnt, végleg beolvadt egy másik törzsszövetségbe vagy etnikumba, amelyben önmegnevezését már nem tarthatta meg. Talán valami efféle dereng Anonymus mondatai mélyén, mikor szakítva elveivel, regösöket idéz, miszerint a honfoglaló Tétény vitézeivel szálláshelyet szerzett magának, és „hozzá meg jó nevet is nyertek”. A magyar népnév azonban esetünkben megoldhatatlan probléma elé állít bennünk. Az arab források – helyesírási eltéréssel – magyarnak mondanak bennünk. Magyar az önmegnevezésünk máig, ám a meyer/magyar törzsnév – a nyékkal együtt – finnugor eredetű, jóllehet Árpád népét türknök mondja az egyik legautentikusabb forrás, Bíborbanszületett Konstantin. A császárnak pontos értesülései voltak az Árpádok leszármazásáról, világosan megkülönböztette a személyneveket a méltóságnevektől, ismerete a törzseket, a magyar népről viszont hallgat. Lehetetlen, hogy ne értesült volna Tormástól, miként nevezi ő és népe magát. Ehhez képest következetesen türköknek hív bennünk... A nyugat-európaiak hol magyarnak (már 862-ben), hol avarnak, hol hunnak vélik a sztyepről érkezett harcosokat, azaz alkatunkat, népi jellegünket tekintve egyértelműen az előbbi népek közé sorolnak bennünk.

„MINDEN IDŐKBEN AZ VOLT A HAGYOMÁNY”

Az ősi magyar művészet, mint minden nagy művészet, összhangban állt a világ-egyetemmel, vagy talán pontosabb úgy fogalmazni, megteremtette ezt az összhangot. Az életfák, a palmetták, szarvasok, tulipánok (az őszanyák), a forgó napkorongmotívumok a tudás és sejtés, a valóság és misztikum jelképekbe öltöztetett remekei. A Nap, a fény meghatározó jelentőségű lélektanilag minden ősi nép jelképrendszerében. Jungi értelemben ez a tudat erőfeszítése, hogy a tudattalan homályból világosságra jusson. (Erről beszél Szent Pál, mikor Isten, az abszolútum világosságára célozva azt mondja: most csak tükör által, homályosan látunk, de eljön majd a színről színre látás kegyelme.) A Kárpát-medencében kialakult egyedi – párját ritkító – ősmagyar művészet lényege nehezen fordítható szavakra, ám érzékelhetően mást fejez ki, mint a már-már szertelen kelta képzelőerő, illetve a merev, a világot akarata megfeszítésével absztraháló germán stílus. A magyar tarsolylemezek, szablamarkolatok, hajfonatkarikák, csészek, övveretek a kifinomult fantázia termékei. Ornamentikájuk megfejthető, bár nem egyszer ellentmondásos vallási tartalmat hordoznak.

A művészet minden szakrális korszakban a hiedelemrendszerből fakad, azaz mitológiai jelrendszer. Az ősmagyar művészet nyomát messzire követhetjük térben és időben: az iráni szaszanidák birodalmába, Közép-Ázsiába és természetesen a sztyeppei őshagyományhoz, a szkíták–hunok világába. Magas fokú szintézise több kultúrának. Már Fettich Nándor felfigyelt rá, hogy kialakulásában szerepet játszottak a gót, hun, avar, normann, arab fémművesség eredményei. Számos hasonlóságot lehet kimutatni a bizánci és magyar formavilág között, de valószínűleg azoknak lehet igazuk, akik úgy vélik: mindkét művészet ugyanabból az *orientális* forrásból merített. Az ősforrás, amelynek létét újabban néhány szakember is elis-

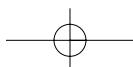

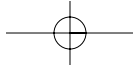

meri, a szkíták lakta vidékeken fakadt. Jó néhány hozzánk közeli, rokonnép alkatát ez a kulturális örökség határozta meg. Rokonságról beszélve a magyar történelemben régóta finneket, még inkább hantikat, manysikat illik érteni. Nem árt azonban újfent leszögezni, hogy létezik genetikai, antropológiai, nyelvi, kulturális rokonság. Az utóbbi fontossága túlbecsülhetetlen, mivel magában foglalja az eredetmondákat, a hősi énekeket, az ünnepi kultuszokat és köznapi szokásokat, a viseletet, a zenét, a táncot, a társadalmi struktúrát, a benne élők számára otthonos vizuális világot a fejfedőktől a veretes csizmákig, a bálványoktól az apró talizmánokig. A felsoroltak külön-külön, sőt tovább bontva elemekre, sokkal erőteljesebben alakították a közösség alkatát, mint az alapnyelv szóegyezései.

A szkíta és hun szokások, eredetmondák, hadrend, méltóságok, viselet, fegyverzet, politikai-vallási szervezet számos hasonlóságot mutat az ősmagyarokéval. Lényegtelen, hogy ennek van-e nyelvi, népi, genetikai alapja, elég, ha bizonyos dolgok egyeznek, amelyek hatnak a közösség jellegére, netán abból fakadnak. A mémek áthagyományozódásának útja legalább olyan rejtélyes, mint a généké. Nem tudjuk *biztosan*, kik közvetítettek őseink számára a sztyeppén vagy a Kárpát-medencében bizonyos kulturális mintákat, mi átvétel, illetve belső fejlődés eredménye. Az átadók között szóba jöhetnek a hunok, alánok/szarmaták (jászok), kazárok, türkök, bizánciak, avarok, bizonyos esetekben a besenyők, kunok. Időrendileg meghatározhatatlan, mert valójában csak teóriák vannak arra nézve, mikor, kitől, mit vettünk át, egyáltalán átvettük-e, netán a magyar nép etnogenezisében részt vevő nép sajátja lehetett, majd széles körben elterjedt. Ezért a korrekt őstörténeti munkák állandó fordulata a feltehetőleg, az elképzelhetően, a minden bizonnyal, az esetleg... Summázva: a tulajdonképpen nem tudjuk... Elméletek állnak elméletekkel szemben, amelyeket a politikai kurzusok ideológiai igényeik szerint támogatnak, tűrnek, tiltanak. Ma a cenzúra fedőszava: a tudománytalan. Tisztában vagyok vele, számtalan őstörténeti csodabogár, délibábos elmélet kelt életre már a nemzeti tudatban. Minél szerényebb tudással indul útnak valaki a múltba, annál szabadabban száll a képzelete.

A szkíták és magyarok kulturális rokonságának bizonyítékait már jó száz éve egybegyűjtötte Nagy Géza. Eszerint osztozunk a Csodaszarvas mondán, amelynek ábrázolásai a szkítáknál, hunoknál, avaroknál, magyaroknál egyaránt előfordul, miként erről már esett szó. Párhuzamba állítható a vérszerződés, amely csaknem azonos módon zajlott, továbbá a kardkultusz. Az utóbbit nemcsak Hérodotosz tudósításából ismerjük, hanem régészeti ásatásból is. Az Aul Uljap melletti kurgánok közül az egyik kultikus helynek bizonyult, ahol embereket és lovakat áldoztak a háború istenének. Az isten jelképe a kard volt. A kardnál maradvány: a hun Attila biztosra vette, Hadisten kardját birtokolja. Baján kagán kardjára tett esküt a bizánciakkal kötött szerződés megerősítésre. Az avarok – saját beszámolójuk szerint – a tüzet, a vizet és kardot imádták. Bizonyos jelek pedig arra utalnak, az Árpádok között élt az Attila-kard mítosza, úgy tudták, Attila szabályját őrzik kincstárjukban. Magyarországon véres kard körbehordásával szólították hadba a nemességet.

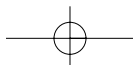
A lovas temetkezés, különbségekkel ugyan, de az összes lovasnomád népre jellemző a sztyeppén, majd a Kárpát-medencében. A harcosok viselete, fegyverzete, harcmodora az azonos életmódból, haditaktikából eredően hasonló, de véletlenül sem megegyező volt. Szkíta aranyvázakon látható úgynevezett készenléti íjtartók párjait Révész László Karoson ásta ki. A szkíták, avarok, magyarok között egyaránt létezett egy vékony szakrális réteg, a sámán arisztokrácia. Nálunk azonban a fejedelmi kíséret főáltosai nem sarlatán kuruzslóként, hanem alkalmanként diplomataként működtek.

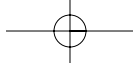
Érdekes szövegtéseket tett közzé Csornai Katalin az ázsiai hunokra vonatkozó kínai forrásokból. A Tengli eszerint a Tengrinek (Istennek) felel meg, a Luandi feltűnően hasonlít Árpád fiának, Liütinkának (Leventének) a nevére. A Yuli a magyar gyula méltóság megfelelője, míg a Maodun hun nyelven Bagaturnak, majd Baatornak, azaz Bátornek hangzott, „ami a mongolban ugyanazt jelenti”, mint az avar és magyar nyelvben: „bátor, hős”. Maodun – más helyesírással Mao-tun – az ázsiai hun dinasztia második uralkodója, akitől Avitocholon, Balambéron, Mundzokon keresztül Attiláig jutunk a leszármazási táblázatban. Tegyük ki a jövőbe vezető, sokat sejtető három pontot...

A közös hagyománnyal rendelkezők – mondja Margaret Mead –, hasonló módon szemlélik a világot. Ez a beállítódás, ha tettekre kerül a sor, a kollektív cselekvés rugója lesz, majd a végeredmény körül kristályosodik ki a nemzeti tradíció. Nem feltétlenül a siker határozza meg, miként az evolúcióban, hogy mi kerül zsákutcába, mi fejlődik tovább, azaz mi válik követendő, társadalmi mintává. A tradíciót ugyanis a lélek megfoghatatlan, irracionális ereje építi, néha a racionális tapasztalattal szemben, amire a magyar történelem szabadságharcjai a bizonyítékok.

A hagyomány lerombolása az első lépés a nemzeti identitás megsemmisítésének útján. A finnugor nyelvelmélet sokáig alkalmasnak tűnt a szkíta–hun tradíció szétverésére. Ehhez természetesen kevés volt a Habsburgok – akár ösztönös, akár tudatos – kulturális politikája, kellett hozzá a szocializmus jó néhány évtizede, amikor a politikai komiszárok szúrós szemmel figyelték a vörössel meghúzott vonaltól eltérőket. A vörös festékből, úgy tűnik, jócskán maradt...

III. Béla idején, a szkíta–hun–magyar rokonság gondolata, helyesebben evidenciája már írásban megjelenik. Anonymus számára nem kétséges: Álmos fejedelem Attila utódja. A Névtelentől kezdve tehát filológiailag kimutathatóan létezik az Attila-hagyomány. Vannak ennél korábbi nyomai ennek, az 1200-as évektől a XIX–XX. századig azonban *vitathatatlanul* a szkíta–hun eredet határozza meg a magyarság *alkatát*, nem valamiféle finnugor elmélet. Attila, a hunok, a szkíták, minden későbbi krónikában szerepelnek, azaz a nemzettudat alapjává válnak. Nádasy Ferenc *Mausoleuma* – a magyar történelem képes panteonja – a magyar uralkodók sorát Attilával kezdi, akárcsak a Képes Krónika. A költészetben – a középkor végétől máig – számtalanszor előfordulnak a szkíták, a hunok és Attila, mégpedig pszichológiai erőforrásként. Mifelénk egyébként a történelem megelőzte a posztmodern dekonstrukciót. Itt sokkal inkább rekonstruál-

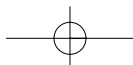

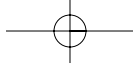
ni, teremteni kellett, mert a pusztítást elvégezte a legkézzelfoghatóbb valóság. Hagyományaink jó része eltűnt, így hát Vörösmarty újra lóra ültette a párducos Árpádot, élére állítva hadrontó népének. Arany János Attila markába nyomta Hadisten kardját. Szörényi Levente megint trónra segítette Istvánt, a királyt. Melocco Miklós megállította – időben és térben – a sorsdöntő pillanatot, amikor Astrik püspök által koronát emelt lehajtott feje fölé. László Gyula arcot adott a honfoglalóknak. Dienes István és Hoppál Mihály láthatóvá tette összellemeiket. Jankovics Marcell élhetővé varázsolta a magyar mitológiát. Szervátiusz Tibor felkeltette a Napistent, Lakatos József megelevenítette halottnak hitt jelképeinket. Nálunk mítoszt alkotni, hőséneket írni, történelmi képeket festeni, vagy falon átrepülő misztikus apácát formálni sosem akadémiizmus, sekélyes historizmus volt, hanem a nemzeti tudat rekonstrukciója.

Visszakanyarodva a múltba, a magyar uralkodóházakban élt az elődök hagyománya. Meglehetősen nehéz ép elmével elképezni, hogy ne lettek volna tisztában származásukkal, vagy idegen forrásokból értesültek eredetükről. (Lépjél ki fiam – fordult az ajtónállóhoz Szent István király – a kancelláriára, kérdjed már meg Heribert C-től vagy attól a másiktól, az F-től, ki fenék is vonánk...) Boldog Margit halála után készült, Marcellus féle élettörténetéből ismeretes: az Árpád-házi királylány *gyakran gondolkodott és beszélt elődeiről*. Elmélkedett István király életének szentségéről, prédikációiról, térítő munkájáról; Szent Imréről, az országot dicsőséggel kormányzó, pogány keleti pusztításoktól megvédő Szent Lászlóról, valamint nénjéről, Boldog Erzsébetről.

A szkíta hagyomány, akárcsak Szent László alakja, a Rákóczik családjában szintén élénken élt. Ha nemzete védiratát akarná megírni – mondja a Nagyságos fejedelem –, megemlítené az ősi magyar szabadságjogok megalapítóját, Szent Lászlót, aki a nemzeti szabadságjogok megőrzésére fegyvert fogott az idegenek tanácsával kormányzó király ellen. A szkítákról egy mitikus buzogány kapcsán ejt szót, amit családi kincstárunkban saját szemével látott: „Minden időkből az volt a hagyomány, hogy amikor a szkíták letelepedtek az országban, egyikük az Opos nemzetségből megölt egy sárkányt” az említett fegyverrel. (Rákóczi némi malíciával hozzá teszi: nem hinné, mert ahhoz túl kicsi a buzogány.)

A kiragadott példák bizonyítják, hogy miután a szkíta–hun eredet mellett egyéb hagyomány nem létezett – nota bene! –, így semmiféle hatással nem lehetett a magyarság alkatára. Ez nem pszichologizáló magyarázat. A modern tudomány feltárhat *utólag* bármiféle rokonságot a hajdani tradíciók kívül élő népekkel, ám az, megismétlem, a régiek számára nem létezett. A sanda történész ilyenkor, a csorbát kiköszörülendő – némi ideológiai olaj alkalmazásával –, összecúsztatja az idősíkokat, majd saját felfedezését visszavetíti a múltba. Az efféle trükkök a természettudomány történetében feltűnőbbek lennének. A relativitáselmélet, a kvantummechanika Einstein, Bohr, Heisenberg fellépésétől érvényes. Az ókorba, vagy középkorba visszahelyezve ellenben érvényüket veszítik, mivel nem voltak a társadalmi tudat részei, nem hathattak az akkori valóságra. Nem befolyásolhatták a gondolkodást, jóllehet születésük óta matematikailag korrektül írják le – az idő-

ben előre és hátra haladva – a fizikai világgépet. A történelemtudomány, mikor ilyen hibát vét, az ideológia szolgájaként válik, meghamisítja az egykori realitás számunkra leglényegesebb szegmensét, az nemzeti önazonosságot, amely a történelmi cselekvés mozgatója volt. Rövidre zárva: gyakorta a történettudomány történelmietlen.

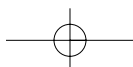
Biztosra vehetjük, a kollektív tudatban létező szkíta–hun eredet az Árpádoktól, az Anjoukon, Hunyadi Mátyáson, Zrínyi Miklóson át II. Rákóczi Ferencig erőteljesebben alakította a magyar történelmet, mint a hantik rénszarvasáldozata, netán az uráli korból származó szótövek

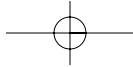
T Á L T O S D O B O K

A szkíta–hun műveltség a későbbi eurázsiai lovas népek kultúrájának alapjává vált. Társadalomszervezetük, nyelvük, civilizációjuk tovább élt számos belső-ázsiai etnikumban – mondja Obrusánszky Borbála –, akik mindnyájan a hunokat tartják ősüknek. A kínaiakkal szintén keveredtek a hunok, olyannyira, hogy a Tang-dinasztia idején (a VIII–IX. században) élt Liu Jü Szi költő például nem tudta eldönteni, hun leszármazott-e avagy sem. A barbárság toposzáról pedig annyit: mikor a Kaukázus észak-nyugati részén új birodalmat alapítanak a bolgárokkal együtt, akkor megjelennek közöttük a bizánci hittérítők. Közülük az egyik, bizonyos Qardust megtanulta a hunok nyelvét, majd lefordította a Bibliát. Az eseményt azt jelzi, a hun szóképzés az V–VI. században a bizánci Ó-, illetve Újszövetség szintjén volt. Mindez nem meglepő. Az 1980-as években Magyarországon élő afrikai, mandinka költő, Alpha Dialló szintén megkísérelte saját nyelvére átültetni a Bibliát. Miután a nagy világnyelvekkel nem boldogult, a magyar Bibliafordításokkal próbálkozott, amely, beszámolója szerint, meglepően gyors sikert hozott. A magyar nyelv ugyanis – miként fogalmazott – pásztornyelv. Tulajdonképpen a nyelv bizonyos strukturális elemeit, szemléletmódját, „mintázatát”, szókincsét az életforma alakította ki a hunoknál, magyaroknál, afrikai nomádoknál egyaránt. Nem pusztán a nyelv eredete határozza meg a nyelv karakterét, hanem az életmód, az abból fakadó világlátás, vallási nézetek, messze túl az innen-onnan átvett jövevényszavakon. A pszicholingvisztika bizonyosan eljut egyszer addig, hogy a mechanikus nyelvvelérettel, nyelvtörténettel szemben valami lényegeset mondjon nyelv és nép összefüggésében a nemzeti karakterről. Nyelv és lélek kapcsolatáról az etimológiánál, hermeneutikánál többről szól az irodalom, különösen a költészet a regösöktől Adyig, Nagy Lászlóig.

Visszatérve a negatív toposzokhoz, a hunokról szóló híradások kizárólag ellenségeiktől és egykori alattvalóiktól maradtak fenn. Ezek igazságtartalma – roppant finoman szólva – elgondolkodtató. A barbár, féktelen Attila példának okáért nem támadta meg Rómát, ellenben Alarik hallatlanul toleráns gójtjai feldúlták, azután germán alapossággal kifosztották az örök várost.

A szkítákkal, hunokkal, sztyeppei törzsekkel bennünket összefűző szálak nem azonosságot jelentenek, hanem olyan hasonlóságot, amely megkülönböztet mind-

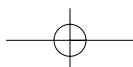

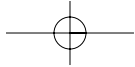

nyájunkat a germán, neolatin és szláv népektől. A hun eredet lélektani gyökerei eltéphetetlenek. Hihetetlen módon máig élnek az erőltetett finnugor elmélet ellenére. A kommunizmus bukása után alakult hagyományörző egyesületekben találunk ősmagyar, avar, kara hun, szarmata íjászcapatokat, barantásokat, különböző táltos dobcsoportokat. Ötvösök, íjkészítők, bőrösök, fafaragók élesztik újjá a régi nemzetségi, törzsi jelképeket, mégpedig olyan számban, hogy egyenként immár verejtékes munka lesz fasiszta szimbólumokká nyilvánítani őket. Fortyognak a hun üstök a jurták körül. A lázas önazonosság-keresés közben ismét megszólaltak a táltosdobok a Kárpát-medencében...

És lőn riadalom, mintha az alvilág pogány szellemei szabadultak volna ki évezredek fogságukból, tértek volna vissza Magna Hungáriából vagy az Altájból. A püspöki kar körlevelet bocsátott ki, megpillantva ősi ellenfelét, holott valódi ellensége – mely jó eséllyel tör megsemmisítésére – a liberális média, valamint folyamatos szakrális önkasztrációja. E sorokat írva hallom, a Vatikán bejelentette: a Szentatya bokros teendői miatt az éjféli mise egy órával előbb kezdődik Rómában. Elképzelni sem tudom, mi lehet fontosabb a katolikus világ fővárosában Krisztus földi helytartójának a Megváltó születésénél. Itthon pedig ezzel párhuzamban, a püspöki karnak talán gyümölcsözőbb lett volna azt a magasságot megőriznie, ahol a mise nem szürke közhivatali rítusra emlékeztet, az átváltás nem az ostya fancsali képpel történő lenyelése. Olyan vallási identitást fenntartani, melyben a párbeszéd hirdetése nem folyamatos hátrálás – feladva az örökkévaló igazságot –, a szentélybe beáradó misztikus fénynek nem állják útját ötödrangú gipszszobrok, az ige testté válását nem akadályozzák semmitmondó prédikációk, a szakrális művészetet nem szorítja ki a futószalagon gyártott vallási giccs. Az egyház „demokratizálódásának” arányában veszíti el szent jellegét. Az első, sordöntő ballépést akkor tette meg ezen az úton, mikor ennek a demokratizmusnak a szellemében a misén hátat fordított az Úrnak. Szembekerült a hívekkel, azok kicsinyes, földi igényeivel, mintegy zárójelbe téve az abszolútumot. Az Isten nem demokratikus, az Isten igazságos... Az igazság pedig gyakran félelmetes... Remélhetően a püspöki karnak nem az a hivatása, hogy az utolsó kenetet feladja végül a magyarságnak.

Az őstörténet, a letűnt magyar múlt megelevenedése ugyanúgy lehet a cselekvéstől való menekülés *szákkutája*, miként a *megújulás forrása*. A megélnékvülő érdeklődés az ősi mitológia iránt figyelemreméltó. Az elmozdulás azt jelzi, sokak számára a magyar múlt nem eleve elutasítandó többé, hanem megismerendő, mi több, vállalható. Ha vajákosok, pogány ütemek keltik életre a tetszhalott nemzetet, akkor szóljanak minél hangosabban a táltosdobok. Korai ítéletet mondani az ezoterikusnak titulált „pogány” csoportokról, hagyományörző mozgalmakról. Az ország jelenlegi gyászos állapota, a történelmi egyházak, politikai szerveződések tehetetlensége, a nemzeti érzelmek elhanyagolása, azok állandó támadása sokakat arra készítet, hogy bármit, akár a ráolvasást is elfogadják, ha ez a mágikus út kivezet a nemzeti agóniából. Úgy érzik, a magyarság végveszélybe került, sürgősen várnunk újabb Mohácsra, mivel az menetrendszerűen megérkezett.

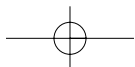

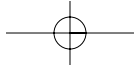

Az őstörténet felé fordulás törvényszerűnek tűnik. Innen, a történeti kezdettől nincs hová hátrálnunk. Nem vonulhatunk el – az álinformációk nyilaitól sötétlő – csillagatlan egek alatt, legfeljebb az Ural tövébe vagy Cro-Magnonba. Beteljesítve a költő szavát, miszerint a magyar letépve fényes nemzeti bélyegét, feloldódik végül a színtelen, szagtalán, általános emberiben. A megváltást többnyire rossz irányból várjuk. A múltból ugyanúgy erőre lehet kapni, amint az eposzok hősei erőt merítettek a kancatejből vagy anyatejből. Obrusánszky Borbála írja, Belső-Ázsiában a felnőtt férfiak máig isznak anyatejet. Kutatók – a véletlennek köszönhetően – most derítették ki, hogy az anyatej összejetekeket tartalmaz. A hagyomány, a kollektív tapasztalat évezredekig őrizte azt, amit a tudomány később igazolt.

A türelmetlenségre, mai szóval a totalizmusra való hajlam mindig nagy elánal pusztította a tőle eltérő eszmeiséget. A magyar őshagyományt Szent István – nem feledve érdemeit – jórészt fölszámolta. Nem tüntette el teljesen, hiszen a Képes krónikából arról értesülünk, hogy I. Béla idején a falvak küldöttei, a vének – a király hívására – Székesfehérvárra mentek tanácskozássra. Ebből némi ribillió támadt, mert a sokaság vezetőket választott, akik emelvényekről „ocsmány dalokat énekeltek a hit ellen”, a hallgatóság osztatlan tetszésére. Nyilván táltosokról – *szellemi* hangadókról – van szó, noha Györffy György úgy vélte, Szent István összeszedette, azután a Regös, Igrici nevű helységekre telepítette őket. A sámánizmusnak viszont az a sajátossága, hogy bármilyen társadalmi formációt túlél, mert olyan lélektani igényeket elégít ki, melyek örökérvényűek. Szent István valószínűleg a szakirodalom által sámánarisztokráciának nevezett réteget tüntette el.

Napjainkban elemei erővel éledt újjá a táltoshagyomány, illetve pontosabb, ha így fogalmazok: amit sokan annak képzelnek. Sarlatánokat, vajákosokat, szélhámosokat, hozzáértő csontkovácsokat, hiteles személyiségeket egyaránt lelhetünk soraikban. Legmeghökentőbb a Yotengrit szerzőjének, helyesebben őrzőjének, Máté Imrének a színrelépése. A Yotengrit ősi, ámbár meglehetősen eklektikus tradíciót közzé tevő kötetében találunk autentikusnak, valamint kétesnek tűnő szövegrészeket. Komoly gondolati tartalmat és sekélyes filozofálgatást. Zömük azonban, jóllehet érdekes, nem meggyőző. Ha összevetjük őket például Erdélyi Zsuzsanna gyűjtésével, az archaikus népi imádságokkal – bár Máté Imre jelzi: a lejegyzés a XX. századi szóhagyományt követi –, hiányérzetünk támad. Különösen az alliterációk ínsége feltűnő. A verbális tradíció szinte kizárólag kötött formában hagyományozódik, mert a versforma biztosítja a hiteles továbbadást. Itt ellenben már-már esszébe, publicisztikába hajló eszme-futtatásokat, modernista szókincset találunk nem egy alkalommal. A Yotengrit nyelve nem nyit meg olyan mélységet és magasságot, mint Károli Gáspáré. Szakrális derűje elmarad a – szintén kollektív alkotású – Parasztbibliától. Ennek több oka lehet, egyebek között az, hogy Máté Imréig nem találkozott az elhivatottság, ha tetszik, kiválasztottság a megfelelő intellektuális képességekkel. A Yotengrit őrszellemei II. András kora után vonultak önkéntes, belső száműzetésbe. Tudásukat azért tár-

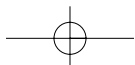

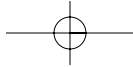
ta a nyilvánosság elé Máté Imre, mert az útmutatás úgy szólt: meg kell tennie, ha a nemzetet végveszély fenyegeti. Látva a magyarság helyzetét, nem lehetnek kétségeink, helyesen döntött. Máté Imre egyébiránt nem valamiféle égrefordult szemű kuruzsló, hanem rendkívül jó humorú, széles műveltségű, elhivatott ember. Éppen ezért – humorára gondolva – az a gyanúm, bejelenti majd, viccelt csupán.

„KÖD KÖZEPETTE A HAJNALI CSILLAG”

Szakemberek úgy vélik, a nomádok övdíszítményei egyszerre jelképeztek nemzetiséget, rangot, családot és *személyiséget*. Eleddig nem találtak két egyformát, miként a női sírok hajfonatkarikái között sincs teljesen azonos. Az individuum tehát létezett a törzsi társadalomban. A mitikus hősök adták a követendő *magatartásmintát* a hun mondakörtől, a szkíta hagyományon, Botondon, Lehel vezéren át Búvár Kundig, Szent Lászlóig. Később a geszták, a prédikációk táplálták a kultuszt. Az érzelmi reakciókat a kulturális környezet programozza az egyénbe. A mesék, a közösségi rítusok, a vallások határozott utasításokat tartalmaznak, hol nyíltan, hol kódolva a viselkedésmódokra. (Ma mindössze számba kell venni a hagyománypusztítás következményeit, mondjuk a legkisebbek körében, ahonnan kiszorulóban van a népmese. Az amerikai rajzfilmek – amelyek többnyire az akciófilmek gyermekdózsái – kekeckedő figurái, agresszív antihősei gyorsan, ráadásul nagy számban megjelennek a gyermekek magatartásában. Egyesült Államokbeli kutatások azt támasztják alá, hogy a különféle meséskönyvek fantáziaanyaga döntő módon befolyásolja egy-egy nemzedék kreativitását, érték-választását, későbbi gazdasági teljesítményét. A reklámparanciális érdekeltsege mögött feldereng a hatalmi ideológia, mikor üresfejű sztárénekesnők nevével kiadott mesekönyvekkel megkezdődik a fogyasztóvá, az akárkivé nevelés.)

Biztosra vehetjük, szkíta–hun eposzok teremtették meg azt a hőstípust, amelyet a pogány magyarok saját történelmi személyiségeikre ruháztak, majd Szent László kivételes alakjában ismerte fel a nemzet. Lászlóban a szent tulajdonságai mellett megtalálható az eposzok hőse. Nagy uralkodóink mindig szem előtt tartották az ország érdekét, amit a korabeli felfogásnak megfelelően ők testesítettek meg. László király számára azonban önmaga sohasem olyan fontos, mint a nemzet. László Gyula szerint tőle eredeztethető a Szent Korona-tan, mivel Salamon életében nem engedte fejére helyezni a hatalmi jelképet, vagyis a gesztussal saját személye fölé emelve, szakrális útjára indította a koronát. Az uralkodóról számtalan sermo – prédikációvázlat – maradt fenn. Már a XIII. században megjelenik vele kapcsolatban, hogy *nemzeti* szent volt – tudjuk meg Madas Edit-től –, a XV. századra pedig ez önálló szempont lesz a szentbeszédekben. A sermók közül nem egy a nép számára készült. A föld népének tehát nem csupán a templomi freskók közvetítették, afféle Biblia pauperumként a herceg tetteit, hanem a pap ajkáról is felhangzott: mikor a zsvány besenyők megtámadták Magyarországot határait...

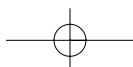

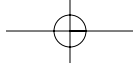
A zsvány besenyők – másutt kunok – elleni küzdelem, Szent László viadala a kunnal, széles körben ismeretes. A Székelyföldről a Felvidéken, Ócsán át Türrjéig a templomok északi falán látható, de ugyanúgy megtaláljuk krónikákban, legendáriumban. A képsorozat zárójelene – Nagy Géza óta ismert – tartalmilag megegyezik egyik ordoszi szaka övverettel. A keresztény falképciklust és a szakakultúrát (szaka = szarvas: a szkíták perzsa megnevezése) két és fél évezred választja el egymástól. Az ábrázolt téma hozzáértők szerint szkíta hősi eposzhoz kapcsolódhatott. Ennek archaikus rétegében a sötétség és világosság küzdelmét, tehát kozmikus mítoszt találunk. Az alaptörténet az idők folyamán, megtartva eredeti jelentését – a jó és a rossz harcát, vizuálisan: színszimbolikáját –, korszerűsödött, időszerű jelentést vett fel. Az elbeszélés *szellemét* felfoghatjuk úgy is, ha kedvünk tartja, mint egy önmagát állandóan frissítő, aktualizáló számítógépprogramot. A Szent László legenda – míg a gondolkodás mitikus volt – éleken élt a köztudatban. Olyannyira, hogy néha a kultuszon kívüli népek, például törökök kollektív látomásában jelent meg a szent rettenthetetlen, seregek fölé növe hatalmas alakja, amint csatába indul övéi oldalán.

László egyénisége tehát az Árpád-ház, majd a későbbi uralkodók hivatalos kultuszán túl, eljutott a köznépig, vagyis személyisége bárkinél jelentősebb mértékben orientálta, alakította a magyar jelleget. Templomok, oltárok százát szentelték tiszteletére, a prédikációirodalomban senki nem állítható mellé sem mennyiségben, sem minőségben. Míg a *Képes krónikában* kiemelkedően nagy királyunk, III. Béla mindössze néhány sort kap, addig Szent László oldalakon keresztül főszereplő. Minden jelentős uralkodónk pénzén ott találjuk. Mondákban, népdalokban, képzőművészeti alkotásokban, filmvászonon tűnik fel máig. A Szent Korona és a Szent Jobb mellett Szent László hermája a magyar szakralitás „szentháromságának” tagja. A Kozzsvári testvérek – elpusztult – szobráról született ének, nemcsak az ő nemes vonásait idézi föl, hanem elődeinek, a sztyepp ködén áttündöklő pogány fejedelmeknek az arcát is, mikor azt mondja: fénylik, mint nap, ragyog, mint arany.

Ismerünk kis falusi templomokat, tekintélyes székesegyházat, melyek oldalába ókori márványdarabokat falaztak. Ugyanez történt a szóbeli hagyománnyal, hősnék töredékekkel, varázsigeikkel, mikor elemeik beépültek a tradícióba – a krónikákba, népdalokba –, bár nem könnyű észrevenni őket. Néha csak sejtjük jelenlétüket szövegekben, mert érezzük hatásukat. Olyanok, akár az elpusztult csillagok, amelyek nem léteznek már, ám az irdatlan kozmikus tereken át máig áramlik felénk a fényük. Az eltűntnek hitt szakrális hagyomány hasonlóképpen működik. Anyaga megfoghatatlan, mégis tartja a múltat, miként Kőmíves Kelemenné szelleme a kőfalat.

A falba épített asszony története – Obrusánszky Borbála szerint – a kínai Nagy Falig visz. Koichi Matsuda történészprofesszor fedezte fel azt a kínai krónikarészletet, amely történelmi magja lehet a Kárpát-medencébe eljutó balladának. A Nagy Fal építésében hun hadifoglyok szép számmal vettek részt akkor, mikor az emberáldozat még a rituálék magától értetődő része volt. Testük a falba került – mond-

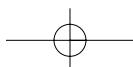

ja Obrusánszky Borbála –, így akarták szellemüket odakötni. Nos, a *szellem*, ezúttal a babitsi értelemben, különös, néha drámai módon nyilvánul meg. Az ismert népballadát 1947-ben, egy másik Nagy Mű – a szocializmus – építésének kezdetén, Sarkadi Imre dolgozta fel, *Kőműves Kelemen* címmel. A mindössze öt oldal terjedelmű, feszes, lidércnyomásos – nem túlzó a kifejezés: zseniális – novella többet mond a kommunizmus lényegéről, mint könyvtárnyi szociográfia, történelmi munka, korabeli dokumentum. Ez az alaptörténet inspirált később zenészeket ismert darabjuk megírására, minekután a motívum visszatért a – nemes értelembbe vett – populáris kultúrába.

Magyarországot, minden katasztrófa ellenére, a tradíció láthatatlan szelleme tartja máig. A magyarság zömének energiáját felemésztette a megmaradásért vívott harc. Komoly eredmény lesz, ha sikerül megőriznie önmagát a széteső világban. A nemzet nagy része anyagilag elszegényedett, bizonyos része szellemileg szintúgy. A jövő csalóka horizontján sokak számára nem értékek, hanem különböző, egyre kisebb, a betevő falatot alig biztosító pénzösszegek jelennek meg. Másoknak milliárdok. Beteljesült Spengler jóslata, miszerint a javakban való gondolkodást a pénzben való gondolkodás váltja fel. Ez jólétet hoz – kecsgettették a magyarságot –, amennyiben a modernizmus igényeihez alkalmazkodva, lemond önmagáról. Nem így történt. Vége ugyan az utolsó felvonásnak, ám itt állunk üres kézzel. A német gondolkodó szerint egy hatalmat csak egy másik hatalom dönthet meg, nem valamilyen elv. Remélem, téved, a tradíció falán talán megtörhet a pénzhatalom egyhangú, semmitmondó hullámverése.

A genetika nyilván választ ad majd múltunk számos kérdőjelére. A nyelvészek, történészek egy része ettől tartva, máris igyekezik összeizzadni különféle elleteóriákat. A gének viszont nem hazudnak: keleti eredtünk bizonyossággá válik. Több szakember úgy gondolja, a Kárpát-medencében váltunk néppé. Források tanúskodnak róla: avarok a honfoglalás előtt – nagyjából egy emberöltővel – még éltek Pannóniában. A frankoknak adózó avarokról az utolsó adatot Tomka Péter 822-re, míg Bóna István 870-re teszi. Tomka szerint Baján ivadékai teljesen nem szlávósodtak el, az „avar kori népek biológiai utódai tehát megélték *Árpád* magyarjainak a honfoglalását”. Magyarán: génjeikkel csakúgy, mint hagyományaikkal részt vettek a magyarság etnogenezisben. Nem pusztán rokonainkká, hanem részünkké váltak. (Ad notam József Attila: ő én vagyok már, ha nem is az összejtig minden ős, de az egyik Ős, „mely sokasodni foszlik”.) Ismereteink szerint az avarok két jelentős népcsoportból álltak, az uarokból, illetve heftalitákból, azaz fehérhunokból. (Mindkét etnikumot több néven tartják számon.) Rövidre fogva: semmi sem cáfolja, hogy a magyarság néppé alakulásában ne vehettek volna részt hunok. Hozzá teszem: meg sem erősíti, miként a többi teóriát sem, amely a témáról szólva reális tudásként értelmezi önmagát. Ám bármit hozzon is a jövő, ne feledjük időnként elővenni a lengyel Gombrowiczot, nehogy a múlt csak a jelen kisszerűségét domborítsa ki. A genetika remélhetően feltartóztathatatlanul halad előre, előbb-utóbb kiderül, a hunok, avarok jelzőgénjei jelen vannak-e a magyar populációban. Lelkünk mélyén még sincs szük-

ségünk megerősítésre. A miértre egyszerű a válasz: a legyőzhetetlenség mítoszára van szükségünk, bárhová vezessen a DNS spirálja. A tudomány napvilága mellett sok minden láthatóvá válik előbb-utóbb.

A lélek azonban akkor talál haza, amikor éjszakánként felnézünk az égre, ahol a csönd burkába zárva fénylik mágikus múltunk. A Kistáltos, a Csodaszarvas, a Lánygyűlés, mind a hunokig, szkítákig visz a mitikus térben és időben. A ködlő Tejúton – a régiak a lelkek útjának hívták, mert itt mentek át a másvilágra az ősök *szellemei* – visszajuthatunk önmagunkig. A legfényesebben persze az Esthajnal csillag ragyog, amit a néphagyomány Szent László királlyal azonosít. Századok óta szórja ránk fényét. Ha feltekintek rá, elhiszem, hogy ránk, magyarokra, már csak *a kegyelem katarzisa várhat*.

